

Elsa Osorio

Mika

Vertaald uit het Spaans
door Marga Greuter
en Margriet Muris

Anthos|Amsterdam

Voor deze vertaling is een werkbeurs van
het Nederlands Letterenfonds verstrekt

ISBN 978 90 414 2032 9

© 2012 Elsa Osorio c/o Guillermo Schavelzon & Asoc.,
Agencia Literaria. www.schavelzon.com

© 2012 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos *uitgevers*,
Amsterdam, Marga Greuter en Margriet Muris

Oorspronkelijke titel *La Capitana*

Oorspronkelijke uitgever Siruela

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie © Andrey Korotich

Foto auteur Ekko von Schwichow

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Sigüenza, september 1936

Niemand verlangt het van haar, van niemand moet het, maar daar in de donkere nacht is Mika, wachtlopend op de heuvel, net als anderen in het veld of in de onmiddellijke omgeving van de stad Sigüenza.

Er gaat een rilling door haar heen als ze de vijandelijke posten ziet, steeds dichterbij. Ook de fascistische stapelen stenen op, maar daarachter beschikken ze over krachtige mitrailleurs, en zij? Wat hebben zij? Alleen die rottige geweren, een paar kanonnen, niets anders dan kruit en dynamiet.

De legerleiding heeft bevel gegeven zo lang mogelijk verzet te bieden om zo de oprukkende rebellentroepen tot staan te brengen en te verhinderen dat ze Madrid binnentrekken. Mika betwijfelt of de beloofde versterkingen zullen komen. Dat ze nu juist deze plek, dit vervloekte gat, hebben getroffen. Ze denkt dat het een op voorhand verloren strijd is, maar toch, vanmiddag, toen ze voelde dat de mannen de moed lieten zakken, heeft ze ze stevig toegesproken: 'Als we nu uit Sigüenza vertrekken, zullen ze zeggen dat we bang zijn. Wij soldaten van de POUM*-militie zijn geen lafaards.'

Een woord dat het gewenste effect heeft. Lafaards? Helemaal niet, ze hebben kloden, ze zullen verzet bieden. Maar hoe? Al zijn ze nog zo gedreven, wat kunnen zij revolutionairen met niets anders

* Zie voor deze en andere afkortingen de lijst van afkortingen achter in het boek.
(Noot van de vertaler)

dan hun wilskracht beginnen tegen de vliegtuigen van de fascistten, tegen soldaten die beter bewapend zijn, en getraind voor de oorlog?

Ze zal met de commandant moeten praten, van hem eisen dat hij de stad laat evacueren of met spoed versterkingen stuurt om haar te verdedigen. Zij, Mika, iets eisen van een legercommandant, van een beroepsmilitair, zij die absoluut niets van militaire zaken weet?

Ja, want het gaat er niet alleen meer om dat haar soldaten warme kleding en voedsel hebben, ze voelt zich nu ook verantwoordelijk voor hun lot.

Mijn soldaten? zegt ze verbaasd bij zichzelf. Hoe lang is het geleden dat ze zich ongemakkelijk voelde tegenover deze Spaanse strijders, die zo anders zijn dan de internationale brigadisten aan wie Mika gewend was. Twee, drie maanden? Drie eeuwen. De beleving van de tijd is anders in een oorlog.

Was het die nacht op de heuvel? Welke dag, welke situatie, welk feit, welke veldslag maakte je tot capitana, Mika?

Was het toen je tegen de boodschapper van de fascistten zei dat je een ondertekend document met de voorwaarden voor jullie overgave wilde hebben? Van hem hoorde je dat ze je beschouwden als een gevaarlijke vrouw, een leider van de rooien.

Was het toen ze de Internationale zongen om jouw colonne te eren vanwege jullie inzet en moed in de slag bij Moncloa? Toen je bij een bominslag onder de aarde bedolven werd en dat overleefde? Toen het je in Pineda de Húmera lukte om veertien uur lang alle aanvallen af te slaan? Sij had je strepen al verdiend toen je tussen de fluitende kogels door je mannen in de loopgraven hun hoestdrank gaf.

En daarvoor al, wat bracht je ertoe in Spanje te gaan vechten, zo ver van je geboortegrond, je zo volledig aan die oorlog te wijden, die zo tot de jouwe te maken dat de militie soldaten jou tot hun 'capitana' kozen?

De dorpen in de omgeving vallen een voor een in handen van de vijand, maar om het front te kunnen uitbreiden hebben ze tien keer zoveel wapens nodig, en drie keer zoveel mensen. Ze moeten standhouden in Sigüenza, kameraden, de stad straat voor straat verdedi-

gen, zegt de commandant, en hun posities buiten de stad handhaven.

En dan komt die ochtend die door mitrailleurs en gillende mortiergranaten aan flarden geschoten wordt. En de volgende dag de vliegtuigen van de fascistten, drie, en nog drie, en nog meer. Mika telt er drieëntwintig. Een waar machtsvertoon. Het treinstation waar het POUM-leger zijn kamp heeft opgeslagen, wordt niet getroffen. Het doelwit is de stad, een willekeurige wijk, het ziekenhuis, en de wegen waar de groepen strijders zich concentreren. Uiteengereten lichamen. Honderden slachtoffers, burgers en militieleden.

Ze moeten standhouden en op versterking wachten. Wachten. En terwijl ze wachten, organiseert, praat, helpt, groeit Mika. En oefent ze met de spiksplinternieuwe karabijn die ze twee dagen na de slag bij Atienza van sergeant López kreeg.

‘Hier, voor jou,’ had López gezegd toen hij het glimmende wapen in haar handen duwde. ‘Het zal je troosten, het zal je afleiden. Leer ermee omgaan en zorg dat je het altijd bij je hebt.’

En dat heeft ze, ze heeft er zelfs al mee leren schieten.

Mijn ouders stonden op hun achterste benen toen ik ze vertelde dat ik naar het front ging: Ben je gek geworden, Emma? Nee, geen sprake van, dat gaat niet gebeuren. Ik zorgde al twee jaar, sinds mijn veertiende, voor de kinderen in het huis waar mijn moeder in de huishouding werkte. Om de rijken te dienen, om uitgebuit te worden, daarvoor was ik oud genoeg, maar om zelf beslissingen te nemen, om zelf te denken, daarvoor was ik te jong. Ik was al lid van Communistisch Links, dat later samen met de Catalaanse Arbeiders- en Boerenpartij in de POUM opging, en ik heb altijd heel goed geweten wat ik wil. Dus liep ik van huis weg. Net als Abisinia, Carmen en María de las Mercedes. We zijn allemaal nog jong, nog geen twintig.

De baas niet, die is ouder, minstens dertig.

‘Ik ben jullie baas niet,’ zei Mika laatst tegen me.

Maar dat is ze wel, want ze geeft bevelen. Niemand zal haar als baas hebben aangesteld, maar zij is degene die tegen de commandant zei dat hij versterking moest sturen of anders de stad moest

evacueren, dat heeft Deolindo me verteld, die altijd overal zijn oor te luisteren legt en het gehoord had. Hoewel de commandant niet naar haar luisterde, niet naar haar en ook niet naar de andere leiders: dat we moeten blijven waar we zijn, verzet moeten bieden. En het is Mika die met de leiders van de andere organisaties vergadert, en daarna de situatie met ons bespreekt, en zij, een vrouw en een buitenlandse, is het ook die in de POUM-colonne zegt waar het op staat als dat nodig is.

Het is die speciale manier van haar om haar wil op te leggen: door ons te vertellen wat ze hoort, ons te beschermen, ons warme chocolademelk te geven, fakkels aan te steken in onze verlatenheid. En die waarheden als koeien die ze zegt, waar niemand tegenin durft te gaan. Moet je die bevelen zien die ze geeft. En zonder te schreeuwen. Hoewel sommigen het maar niets vinden dat Mika alles regelt, ze vinden haar een bemoeial, waarom moet een buitenlandse hun vertellen wat ze moeten doen, maar wat ze dwarszit is niet dat ze een buitenlandse is maar dat ze een vrouw is, mij houden ze niet voor de gek, die mannen. Het zijn er gelukkig maar weinig. En ze zijn nerveus, net als iedereen hier, omdat er niet gevochten wordt.

Sinds de aanval van de fascistische luchtmacht, wat was ik ontzettend bang, is er nauwelijks enige beweging in de stad. Het lijkt erop dat ze iets groots voorbereiden. Ik hoop dat de versterkingen uit Madrid snel komen. Sommigen zeggen dat de militaire leiders verraders zijn, klootzakken die ons in Sigüenza zullen laten rotten. Daar geloof ik niks van, dat zullen ze ons niet aandoen. Er zijn ik weet niet hoeveel doden gevallen bij die luchtaanval, hele families hebben een schuilplaats gezocht in de kathedraal, en de kameraden die in de omgeving vechten, worden steeds meer richting stad teruggedrongen. Ze zeggen dat er binnenkort flink gevochten zal worden hier.

Ik ben nu niet bang meer. Die hardnekkige knoop in mijn maag, in mijn hele lijf, verdween pas dagen na de slag bij Atienza. Ik was er niet bij, ik wilde wel maar ik mocht niet, ik moest op de eerste hulppost blijven, samen met de dokter en Mika. Het was vreselijk ze te zien terugkomen, sommigen ernstig gewond, en met de af-

schuwelijkste berichten: de doden. Maar nu ben ik beter voorbereid. Ik kan al een bom maken en binnenkort zal ik met een geweer leren schieten, bij het volgende gevecht zullen ze me niet meer in de achterhoede laten.

Ik zal het nooit zeggen, omdat ik niet wil dat ze me uitlachen: marxiste en bijgelovig!, maar ik denk dat dit huis waar we nu naartoe zijn verhuisd, bij het station van Sigüenza, ons in het volgende gevecht geluk zal brengen. We gaan de oorlog winnen, zeker weten.

We zijn ook niet alleen nu. Aan dit front bevinden zich de spoorwegarbeiders van de UGT, socialisten; het Pasionaria-bataljon, communisten; de colonne van de CNT-FAI, anarchisten; en natuurlijk onze POUM-colonne, de kleinste in aantal, maar de beste, zoals ik gisteren tegen Sebastián, een van de onzen, zei. En we lachten allebei trots.

Licht voelt Mika zich. Etherisch bijna, zonder angst, zoals ze gisteravond in haar dagboek schreef. Haar wereld is gereduceerd tot dat twee verdiepingen hoge huis dat ze met haar POUM-colonne betrokken heeft, tot het station van Sigüenza, waar ze vergadert met de leiders van de andere organisaties, tot de telegraaf om zich met de centrale legerleiding in Madrid in verbinding te stellen en tot dat vage contact met de vijand.

Buiten dat front bestaat er niets en heeft er nooit iets bestaan. Zonder verleden, zonder toekomst, het heden kan morgen, over vijftig jaar of over vijf minuten afgelopen zijn. Daarom is het zo ontzagwekkend... en zo verschrikkelijk. Zo anders dan alles wat ze kent.

Zelfs haar lichaam reageert vreemd, alsof de chemische samenstelling ervan veranderd is en het geen behoefte aan voedsel of slaap heeft. Ze kan wel drie dagen en nachten wakker blijven. En helder.

Hoe moet ze die onberedeneerbare blijdschap verklaren die ze voelde toen ze eten wist te regelen, laarzen voor al haar soldaten, en die thermosfles met warme koffie; of dat enthousiasme dat ze voelt opborrelen tijdens de verhitte discussies met de kameraden in het station.

Maar na wat Emma haar verteld heeft, zorgt Mika ervoor dat ze niet te lang in het station blijft hangen, ze wil haar mannen niet ongerust maken.

De soldaten houden er niet van als de baas lang wegblijft, ze zeggen het niet met zoveel woorden, maar ik weet dat ze jaloers zijn op de mannen in het station. Ik ving een paar losse flarden op, een grove opmerking, een verdenking van de een die door een ander heftig bestreden werd. Het is niet goed als ze achterdochtig worden, niet nu de mannen naar haar luisteren en niet meer zoveel protesteren. Ik aarzelde omdat ik niet wist hoe Mika zou reageren, maar ten slotte heb ik moed gevat en vanmiddag heb ik het haar verteld, zij zal wel weten wat ze moet doen.

‘Jaloers?’ zei Mika verbaasd. ‘Op wie, op wat?’

‘Ja, jaloers. Op de mannen van het station, ze denken dat je die meer aandacht geeft dan hun. Het lijkt wel of je met ze getrouwd bent.’ En ik lachte om te verbergen dat ik het allemaal nogal gênant vond. ‘Getrouwd met al die mannen... Klaar ben je!’ Zij lachte ook. ‘Maar hou er rekening mee, Mika, maak ze niet kwaad, niet nu ze jou als baas accepteren en daar zelfs trots op zijn. Je weet hoe mannen zijn, als ze je niet geloven...’

‘Dank je, Emma.’

Ik zei het niet alleen om haar te overtuigen, het is waar dat ze blij zijn met Mika, op hun manier houden ze van haar, waarom zouden ze anders jaloers zijn? Ik geloof dat ze nu zelfs graag doen wat ze zegt, het geeft ze rust. Kijk maar naar Hilario, hoe hij veranderd is. In dit nieuwe huis legt hij zijn matras voor de deur van Mika’s kamer om te verhinderen dat er iemand naar binnen gaat en haar wakker maakt. Ik herinner me een voorval met hem toen we ons kamp op het perron hadden opgeslagen, en ik moet bij mezelf lachen.

Hilario viel alle meisjes (maar vooral mij omdat hij me nog als klein meisje gekend heeft, hij is een vriend van mijn broer) voortdurend lastig met opdrachten: dat ik zijn laarzen moest poetsen, de vloer moest dweilen. Op een middag schold hij me uit omdat ik niet deed wat hij zei: ik had ook wachtgelopen, was net zo moe als hij.

Bijna geen enkele man wilde vegen of zijn bed afhalen. Toen Mika een keer vroeg wiens beurt het was om schoon te maken, werd er wat gemompeld, maar niemand durfde antwoord te geven. Ik wilde Hilario niet verraden; ten slotte zei hij wat een heleboel anderen ook dachten: 'In andere colonnes doen de vrouwen alles, wassen, koken, ze stoppen zelfs sokken.'

Mika ging naar hem toe om haar stem niet te hoeven verheffen, en keek hem indringend aan, alsof ze hem bestudeerde. Ze lachte niet, al leek het wel zo: 'Dus jij vindt dat ik jouw sokken moet wassen?'

'Nee, jij niet, natuurlijk.' Hij moet zich wel belachelijk gevoeld hebben.

'En de andere vrouwen ook niet. De vrouwen hier zijn militiesoldaten en geen dienstmeiden. We vechten hier allemaal samen in naam van de revolutie, mannen en vrouwen, als gelijken, laat niemand dat vergeten.'

Ze hebben er moeite mee, want ze zijn het niet gewend, maar ze accepteren het, en voortaan zijn er voor dergelijke taken vrijwilligers genoeg, vrouwen én mannen.

Vanochtend, toen twee vrouwen van een andere colonne vroegen of ze zich bij de onze mochten voegen, leken de mannen zelfs trots. Bij de communisten moeten de vrouwen al het huishoudelijke en verzorgende werk doen.

'Ik ben niet naar het front gekomen om voor de revolutie te sterven met een vaatdoek in mijn hand,' zei Manolita, en we moesten allemaal lachen.

'Bravo!' juichten zelfs de nieuwen, die meestal doodernstig zijn, haar toe.

Ze waren zo serieus toen ze aankwamen, een week geleden, en nu worden ze steeds vrolijker. Gisteren lachte er zelfs eentje naar me toen ik zijn geweer invette. We hebben het namelijk goed voor elkaar in het POUM-huis: warm eten, het dynamiet verstoppt in een put in de tuin, 's avonds flamenco, en goeie mensen die hetzelfde willen als ik. Zoals Sebastián, die zich ouder voordoet maar van mijn leeftijd is, een echte lieverd. En Mika, Anselmo, en zelfs op Hilario ben ik een klein beetje gesteld geraakt. Gisteren voegden zich

een paar jongens, twee broers, van een ander front bij ons. De oudste knipoogde naar me, of verbeeldde ik me dat alleen? Wat een brutale aap, midden in de oorlog.

En hoewel hij niet een van de onzen is, is daar ook nog die knappe, moedige Juan Laborda, de spoorwegaarbeider die me leert hoe ik de patroonhulzen met dynamiet moet vullen. Hij behandelt me wel als een medesoldaat.

We gaan winnen, we moeten winnen. Die versterkingen moeten nu wel snel komen.

Mika is weer naar het station gegaan om te horen of er nieuws is, alle hoop is gevestigd op de gepantserde trein die nieuwe munitie zal brengen, maar wanneer? Wanneer komt die? En die extra manschappen die ze hebben beloofd? Als ze niet komen, zal ze beslissingen moeten nemen, en de juiste, dat is wat ze van haar verwachten.

De mannen reageerden heel slecht toen de commandant ze bij elkaar riep om te zeggen dat ze de stad tot de laatste vierkante centimeter moesten verdedigen, en dat ze, als ze verloren, zich moesten opsluiten in de kathedraal, een 'onneembare vesting'.

'Rot op met je kathedraal, idioot,' schreeuwde Anselmo; 'verrader', schreeuwde een ander, en er barstte een scheldpartij los van heb ik jou daar. Manschappen en wapens moest hij sturen. Dat zou hij doen, beloofde de commandant, waarna hij naar Madrid vertrok.

Maar toen Mika vroeg wat zij dan wilden, antwoordden ze haar met een vraag: 'Wat zou jij doen?' Of ze het met z'n allen wilden bespreken, vroeg ze, het idee dat ze zich in de kathedraal zouden opsluiten, sprak haar ook niet echt aan, maar ze vond wel dat ze op de versterkingen moesten blijven wachten.

'Wie weg wil, doet een stap naar voren,' stelde ze voor.

Dat deden er maar drie.

Was het toen, Mika, toen je de verantwoordelijkheid op je nam om in Sigüenza op die gepantserde trein te blijven wachten?

Mika die op de tast door de modder van de oorlog ploetert maar steeds meer vaste grond onder haar voeten krijgt.

Gisteren was ze heel duidelijk geweest tegen haar dierbare vrienden Alfred en Marguerite Rosmer, die haar vanuit Frankrijk kwamen opzoeken. Ze had zelfs geen tijd om rustig na te denken over wat ze haar vertelden: dat Frankrijk en Engeland een non-interventieverdrag hadden getekend, dat Rusland misschien zal helpen, maar dat Stalin het Spaanse volk daar driedubbel voor zal laten betalen.

Die kostelijke uren van politieke discussies, van debatteren met de kameraden, net zo ver weg als het naïeve beeld dat ze als opgroeiende tiener van de revolutie had, zo anders dan deze oorlog.

Gaat Mika terug naar Frankrijk, vroegen ze haar.

Nee, ze gaat niet terug. Haar plaats is hier in deze oorlog, het is haar oorlog, het enige dat haar leven nog zin geeft.

De Rosmers begrijpen haar, maar het idee dat ze elkaar niet meer zullen zien doet hun – en ook Mika – enorm veel pijn. Ze omhelzen elkaar innig, waarschijnlijk voor het laatst. Hoe lang zal Mika nog leven? Een paar dagen... met geluk een paar maanden.

Parijs, 1992

Toen ze haar vertelden dat Mika Etchebéhère was overleden, vroeg Conchita Arduendo zich af hoe ze het zou doen, zij was niet degene die over haar lichaam of wat dan ook zou beslissen. Dat waren Paulette, la China, Guillermo, Felisia, Guy en al die atheïstische vrienden die haar zonder meer zouden verbranden, precies zoals Mika dat zelf had beschikt. Maar madame Mika had Conchita toestemming gegeven om haar de laatste zegen te geven. Ze had al haar moed bijeengeraapt en het Mika op haar eigen manier gevraagd.

Als Conchita het voor elkaar kon krijgen, en dan wel in het Latijn, zoals het hoort, zou ze madame Mika misschien van de hel kunnen redden, want ze was een goed mens, autoritair maar goed, anders was ze nooit zomaar in die oorlog gaan vechten, zoals haar vader en haar ooms – hoewel ze het niet echt zomaar had gedaan, maar om een reden die ze haar uitgelegd had – en dat terwijl ze niet eens Spaanse was! Dat was het eerste dat monsieur André Breton, voor wie Conchita jaren had gewerkt, haar vertelde toen hij vroeg of ze bij zijn vriendin wilde schoonmaken: dat Mika Etchebéhère met de republikeinen in Conchita's vaderland had gevochten, dat ze capitana geweest was.

Conchita was erg onder de indruk geweest, en daarom had ze haar die middag om die gunst durven vragen. Als zij tegen die tot de tanden bewapende franquisten had gevochten, dan kon ze zeker die lapzwans van een man van haar wel aan. En hoewel Mika hem nooit die rake klappen verkocht waar Conchita op hoopte, God ver-

geef me, maar hij had ze verdiend, zorgde ze er wel voor dat ze voortaan veilig was voor zijn mishandelingen. Ze overtuigde haar ervan dat ze haar man moest verlaten, en regelde dat ze die baan als conciërge en het bijbehorende appartement in de rue Saint-Sulpice kreeg, zodat ze daar met haar jongens kon gaan wonen. Bovendien nodigde ze haar en haar kinderen verschillende keren uit in haar huisje in Perigny, niet om te werken maar om vakantie te houden.

Ja, madame Mika was heel goed voor haar geweest en Conchita zou haar in de eeuwigheid niet aan haar lot overlaten. Dat had Mika haar geleerd: je moet de dingen niet in handen van het noodlot leggen, je moet iets doen om er een andere wending aan te geven.

Maar ze had het over Conchita's problemen gehad, niet over die van zichzelf, madame maakte zich niet druk over haar toekomst in de eeuwigheid: ze zou gewoon verdwijnen, vervliegen, vergaan.

Hoe kon ze gecremeerd willen worden? Dat was verschrikkelijk. En dan ook nog zonder dat iemand haar de zegen gaf! Ze hadden het er vaak over gehad wanneer Conchita bij haar aan het werk was, en ook in het bejaardenhuis van Alésia, en zelfs in het ziekenhuis.

‘Ik haat priesters, Conchita, als jij me nou die zegen gaf...’

Wat ze hoopte, die laatste keer dat ze haar in het ziekenhuis zag, ook al wist ze dat het bijna onmogelijk zou zijn om haar over te halen, was dat ze Mika zover zou kunnen krijgen dat ze wilde biechten, zodat ze de absolutie kon krijgen en naar de hemel zou gaan, precies zoals de moeder van Conchita had gedaan toen haar vader – ook een rooie – stierf.

De vader van Conchita was buiten bewustzijn, of misschien al dood, toen de priester kwam, maar door die Latijnse woorden en de gebeden van de hele familie was hij gered voor de eeuwigheid. En als dat voor haar vader gold, waarom dan niet voor Mika?

Haar vrienden zouden nooit een priester bij de crematie toelaten. Conchita's grote probleem was waar ze de moed vandaan moest halen om hardop die precieze woorden te zeggen die ze had opgeschreven, want bij zoiets belangrijks kon je niet zomaar wat zeggen. Ze had ongelooflijk moeten aandringen voordat de pastoor van Saint-Sulpice ze wilde geven, lieve hemel, wat je niet allemaal voor argumenten moet bedenken om een paar Latijnse woordjes,

die waarschijnlijk niemand zal verstaan, los te krijgen, wedden dat als de eigenaar van het hotel in de rue Bonaparte ze had gevraagd, hij ze meteen gekregen had, dacht ze, en dat terwijl Jezus had gezegd dat een kameel eerder door het oog van een naald kruipt dan een rijke het koninkrijk der hemelen binnengaat.

Ze kende een aantal van de mensen die bij de crematie van Mika op Père Lachaise waren, maar ze stond met geen van hen op vertrouwelijke voet. Misschien kon ze het aan de neef vragen, maar die stond net een gedicht voor te lezen van Alfonsina Storni, de Argentijnse dichteres die een goede vriendin van Mika was geweest, en Conchita durfde hem niet te onderbreken.

Al die twijfels, niet zo en op die manier ook niet, en toen het leek of er helemaal geen gelegenheid meer zou zijn, op het moment dat de kist van Mika die naargeestige ruimte werd binnengedragen waar ze zou worden verbrand, bleek dat er iemand mee naar binnen moest gaan, en toen stapte Conchita naar voren: Ik ga wel, en niemand hield haar tegen. Zij, die al wakker kon liggen van het idee alleen bij een dode te moeten blijven, zij was degene die het lichaam van Mika zag voordat het de vlammen in geschoven werd.

'Un moment,' verzocht ze de man met haar ene hand omhoog, terwijl ze met de andere in haar zak naar het papiertje zocht.

Misschien was het daar op de grond gevallen, of door diezelfde vlammen verteerd. Conchita las niets op, met een merkwaardige vastberadenheid tekende ze met haar rechterhand een kruis in de lucht, en haar stem klonk krachtig en helder: 'Ik zegen je, Mika, rust in vrede.'

Uren later verlieten Guy Prévan en zijn vrouw Ded Dinouart hun huis in de samenzweerderige duisternis van de invallende nacht. Op Hôtel de Ville namen ze de metro. De tas waarin de urn verborgen zat, werd door Guy gedragen en wekte bij geen enkele passagier argwaan.

Toen ze bij de quai aux Fleurs aankwamen, was het inmiddels donker. Ded leunde op de arm van haar man en samen liepen ze de trap af naar het water. Het jonge stel dat eraan kwam, was te veel

met zichzelf bezig om te kijken wat ze deden, maar voor de zekerheid wachtten ze toch tot ze voorbij waren. Het moest in het grootste geheim gedaan worden, want het was verboden. Toen ze niemand meer zagen, opende Guy de tas, haalde de urn eruit en strooide de as van Mika langzaam uit in de Seine. Ded liet de irissen uit Mika's tuin in Perigny een voor een op het water vallen.

Volledig verdwijnen was haar wens. Net zoals het lichaam van Hippolyte was verdwenen.

‘Nu zijn ze samen,’ zei Ded, ‘samen in de oneindigheid, in het onbekende.’

‘*Dans le néant*,’ zei Guy. ‘Een mooie manier om elkaar na zoveel jaren weer terug te zien.’

3

Moisés Ville, 1902

In juli 1992, na mijn dood, schreef Guy Prévain in *Le Monde*: ‘Ze was een revolutionaire van het eerste uur, antifasciste en antistaliniste, en leefde haar hele leven volgens het plan dat ze voor zichzelf had geschetst toen ze nog een klein meisje was.’ En hij had gelijk, want al toen ik nog buitenspeelde in Moisés Ville, de joodse kolonie in Entre Ríos waar ik in maart 1902 werd geboren, droomde ik ervan om die slechte mensen die mijn familie en mijn burens hadden vervolgd, hun verdiende loon te geven. De revolutie is altijd in mijn leven geweest. Ik ben opgegroeid met de verhalen over de revolutionairen die aan de pogroms en de kerkers van het tsaristische Rusland waren ontsnapt.

Jaren later, toen ik al in Frankrijk woonde, beleefde ik vergelijkbare ervaringen in mijn huis in Perigny, waar we met militante revolutionairen uit verschillende landen bijeenkwamen. De acteurs en de plaatsen veranderden, maar de revolutionaire strijd ging door.

De Milsteins, de familie van mijn moeder, maakten deel uit van een groep joden die besloten samen de mensonterende omstandigheden te ontvluchten waarin ze eind negentiende eeuw in Podolia leefden. Geïsoleerd in speciale jodenwijken, uitgesloten van culturele evenementen en waardig werk, belasterd, geminacht, wreed vervolgd, gemarteld, gevangengezet. Het Argentijnse immigratiebeleid opende de deuren voor hen en met hoge verwachtingen kochten ze van de Argentijnse consul een paar stukken land. Het plan

was om van de landbouw te gaan leven, hoewel een groot aantal van hen, onder wie mijn overgrootouders, daar geen enkele ervaring mee had.

Bloedbaden, gevangenschappen, vervolgingen, die honderdzesendertig families die zich in hun hoop verbonden, lieten het allemaal achter zich toen ze aan boord gingen van de Weser, het stoomschip dat hen in 1889 naar Argentinië bracht.

De overtocht duurde anderhalve maand. Erch Feldman en Shneidel Milstein, mijn ouders, werden op dat schip verliefd op elkaar.

Mijn grootmoeder Sima heeft ons verteld over die avond dat ze werden betrappt toen ze elkaar op het dek van de Weser kusten. Wat een schandaal. Mijn moeder was nog heel jong en ze was uit de hut waar ze samen met de vrouwen sliep, ontsnapt om mijn vader te ontmoeten, een lange slungel van achttien jaar, die weigerde een leven vol ellende en onrecht tegemoet te gaan en de moed had gehad om aan boord te gaan en zonder familie, zonder vrienden, zonder opleiding, met alleen de kleren die hij aanhad en eindeloos veel hoop de oceaan over te steken. Zijn hele familie was in Odessa achtergebleven.

Heel anders was de situatie van Shneidel, Nadia zoals ze haar noemden, die met haar ouders, haar vijf broers, neven en vrienden reisde.

Mijn grootvader Naum, Nehemiah Milstein, was een intellectueel die in de tijd van tsaar Alexander II, toen de joden weer meer mogelijkheden kregen, bekend was geworden door zijn artikelen, en mijn grootmoeder Sima-Liebe Waisman was een hartstochtelijk lezeres, wat uitzonderlijk was voor vrouwen in die tijd. Maar toen kwam dat fatale jaar 1881, de moord op de tsaar in Sint-Petersburg en de daaruit voortvloeiende onderdrukking van de joden, die voor de moord aansprakelijk werden gesteld. Mijn grootvader Naum zat vijf lange jaren in de gevangenis.

Ik luisterde altijd graag naar het verhaal over hoe hij erin slaagde uit de gevangenis te ontsnappen; vertel het nog eens, vroeg ik hem steeds.

Grootvader Naum kwam toen in contact met de organisatie die

de landaankopen in Argentinië regelde, en het lukte hem zijn hele familie in de groep vluchtelingen opgenomen te krijgen.

Voor mijn moeder was Argentinië de droom om allemaal samen te kunnen zijn, zonder angst voor vervolging. Voor mijn vader was het de hoop op een betere wereld, en de ontmoeting met Nadia op de Weser het bewijs dat geluk bestond.

‘Wat doen jullie daar in het donker en in die houding?’ vroeg mijn grootmoeder geschokt.

‘We gaan trouwen,’ zei Erch trots, ‘zodra we in Argentinië zijn. We houden van elkaar.’

‘Ja, we gaan in ons eigen huis wonen, op onze eigen grond,’ zei Nadia, ‘en onze kinderen zullen naar school gaan en kunnen studeren wat ze willen’ – een vurige wens van de familie Milstein, gaven mijn grootouders toe.

Daar zouden ze het wel over hebben als ze oud genoeg waren, voorlopig was het hun ten strengste verboden elkaar alleen te ontmoeten. En niks geen kussen of ongeduldige liefkozingen.

Wat niemand hun kon verbieden, was die vriendschap, die door de moeilijke omstandigheden waarin ze al snel zouden verkeren, nog hechter zou worden. Al lang voordat ze trouwden, en ook daarna, waren mijn ouders dikke vrienden, trouwe kameraden, en dat heeft ongetwijfeld mijn beeld van het ideale paar gevormd.

Ze zaten al meer dan tien dagen in het immigrantenhotel, aan hun lot overgelaten. Lange gezichten, gemompel, gesmoord huilen.

‘Wanneer gaan we naar ons eigen stuk land?’ vroeg Nadia.

‘Er is een klein oponthoud,’ vertelden ze haar.

Niemand legde haar iets uit. Hoewel Erch geen deel uitmaakte van de oorspronkelijke groep die uit Podolia was vertrokken, werd hij al voordat ze van boord gingen als een van hen beschouwd. En nu liep hij van de ene naar de andere kant, om met Nadia’s broers en neven te overleggen.

‘Wat is er aan de hand, Erch, vertel me de waarheid,’ vroeg ze hem op de man af.

‘Het land dat jullie hebben gekocht, is bezet. Jullie krijgen het geld terug, maar we weten niet waar we nu naartoe moeten. Waar

jullie ook heen gaan, ik ga met jou mee.'

Ze hadden een commissie in het leven geroepen die met diverse mensen onderhandelde om te zien hoe het probleem kon worden opgelost.

'We komen er wel uit, liefste, vertrouw maar op ons.'

Ten slotte ondertekenden ze een overeenkomst met een grootgrondbezitter, Palacios, voor een stuk land dat hij in Santa Fe bezat. Ze vestigden zich in de omgeving van het treinstation van de spoorlijn die Buenos Aires met Tucumán verbond.

Daar zullen we trouwen, droomde Nadia, daar zullen onze kinderen geboren worden.

En dat was inderdaad zo. Want op die plek, waar ze zoveel armoede zouden lijden, stichtten ze Moisés Ville, een vertaling van het Hebreeuwse Kiriath Moshé, dat verwijst naar de exodus uit Egypte en de aankomst in het beloofde land.

Bij aankomst op het land van Palacios was niets zoals ze hadden afgesproken, ze hadden geen onderdak. Honger, armoede, ziekte. De dood van Abraham, het zoontje van de Gutmans, en van Sarah, de jongste van de familie Lifschitz, die de barre omstandigheden niet overleefden. En Feigue en Jacob. Allemaal dood. Ze begroeven ze daar en gooiden wilde bloemen op hun graf.

Het nieuws over die zeshonderd joden die geen onderdak of eten hadden en al diverse malen waren bedrogen, bereikte baron Hirsch, een Duitse miljonair die eerder al een kolonie gesticht had. Hij bood hun aan zich daar te vestigen, maar zij weigerden, hoe konden ze vertrekken en hun doden achterlaten, nee, ze zouden niet verhuizen.

Toen Erch Feldman en Shneidel Milstein een jaar later trouwden, was Moisés Ville, het dorp dat ze hadden gesticht, een tweede kolonie van baron Maurice Hirsch geworden. Daar gaven ze de geboorte van hun dochters Micaela en Rivka aan.

Hoe ironisch dat een begraafplaats het ontstaan van Moisés Ville bepaald heeft. Voor ons kinderen, die opgroeiden met die verhalen over de pogroms, de vervolgingen en de angst, was Moisés Ville het symbool van het leven, van de vrijheid.

We speelden indiaantje en een soort tikkertje. Een tikkertje dat we aan de geschiedenis van onze families hadden aangepast. Ik weet niet meer wie van de kinderen – misschien was ik het zelf – die variant verzon waar we zoveel plezier mee hadden: als je werd getikt, moest je naar een Russische gevangenis, als je werd bevrijd, mocht je op de boot naar Argentinië.

‘Buut vrij voor alle kameraden,’ schreeuwde ik, en dan werden alle kinderen bevrijd van de pogroms en naar het volmaakte geluk van Moisés Ville gevoerd.

Ik wist toen nog niet dat ik mijn hele leven ‘buut vrij voor alle kameraden’ zou blijven roepen.